

JOHANN MICHAEL VON HAUSEN

AF M. P. EJERSLEV

Dette er historien, sparsom på kendsgerninger, men i stand til at gøre et vist indtryk efter halvtredje hundrede års forløb, om en af de tyskere - der har jo været ikke så få - som i de skiftende tider fik deres geming i vort lands forsvar, og hvoraf mange med deres efterslæggt gled ind i vort samfund og vor nation.

I gammel tid kaldte kongen mand af huse til ledning, når landet skulle forsvares eller naboer angribes. Dette var ordningen til den sene middelalder. Derefter blev kernen i hæren de hvervede tropper, mest udlændinge. De var dyre i brugen - og brugen var ubehagelig, også for hjemlandet, det erfarede f.eks., når vi under en krig havde allierede tropper her i landet.

I det 17. århundredes sidste halvdel ordnedes vort hærvæsen sådan, at landets egne sønner udgjorde en væsentlig del af vor hær, både i form af rytteri, fodfolk og ved kysterne søfolk, "sølimitterne".

Kronens egne gårde blev det økonomiske grundlag for rytteriet, i visse distrikter så godt som alt bøndergodset: Koldinghus, Skanderborg, Dronningborg, men også det spredte krongods, strøgods, blev ryttergods, f.eks. i Thy og Mors, 8 tdr. hartkorn var det økonomiske grundlag for at skulle stille en rytter.

Til fodfolket skulle en soldat stilles af hver 20 tdr. hartkorn¹). Som led i landeværnet øver mænd rundt om i sognene om søndagen efter gudstjenesten, som regel ved kirken, om sommeren 2 timer, om vinteren 1 time, og efter øvelsen anbringes våben og mundering i våbenhuset²). Skulle hele kompagniet øve sammen, var det på et bestemt sted, for Mors-kompagniets vedkommende på heden ved

Frysbrønd i Lødderup sogn. Et kompagni talte ca. 150 mand, havde en kaptajn og to løjtnanter, samt sergenter og korporaler.

Johann Michael von Hausen var kaptajn over Mors-kompagniet 1711 til sin død 1730.

Han var født 1665 eller 66, af sachsisk adelslæggt³). Som 17- eller 18-årig kom han i Kurbrandenborgsk krigstjeneste, i 1688 gik han i dansk tjeneste, måske som underofficer. 26. marts 1701 blev han løjtnant i Jerslev kompagni af Aalborg stifts nationale infanteriregiment, en tid var han ansat i Hillerslev-Hundborg herreders kompagni af samme regiment, 10. dec. 1709 i regimentets Kjær herreds kompagni, og fra 10. dec. 1711 er han kaptajn over Mors-kompagniet, stadig af samme regiment.

Under den 20 års Store nordiske krig blev han svensk krigsfange i 4 år, idet et skib med hans oberst C. F. Stauffenberg, ham og 2 andre kaptajner, et par løjtnanter samt 361 mand løb på grund på den svenske kyst, og alle blev fanger⁴).

7. dec. 1716 fik han af kronen skøde på Storupgård i Lødderup sogn på Mors, af hartkorn 10-1-3-1, og siden køber han mere jordegods i Lødderup. 1722 køber han af kronen Lødderup kirke med tiender⁵).

Om hans færd hører man ellers ikke noget, og da han dør i 1730, hedder det kun i kirkebogen i listen over de jordede: Capitain Hausøn på Storupgaard.

Han er ikke gift, men har en søn, *Johann Michael*, som han har lyst i kuld og køn. Om dette meddeles der i skiftebrevet: Under skiftetforsamlingen fremlægges et dokument fra Dronninglund herreds birkeret 1711, hvor kaptajn Johann Michael von Hausen erklærer, at det er hans ønske og vilje "at have antaget sin Slefred Søn Michael, som han haver aulet med Maren Jensdatter paa Revbakken her i Dronninglund Sogn for sin ægte Søn..."

"Jeg underskrevne Hans Kgl. Mayt.s til Danmark og Norge Bestalte Capitain ved det Aalborgske første National Regiment til Fods, Bekiender at have antaget denne min Søn Johann Michael som min Ægte Søn og hermed Lyser Hannem i Kuld og Køn, saa at han, om Gud den Allerhøyeste mig udi denne min Svaghed til sit Ævige Rige ved Døden bortkalder, skal have og nyde Halvdelen af hvis Gud Allermægtigste mig haver forlenet, Lige med min Broder Hr. Lieutenant von Hausen.

Og i fald jeg ikke skulde ved Døden denne sinde afgaae, skal bem.te min Søn Johann Michael nyde her efter samme Ret som et Ægte Barn efter Loven tilkommer. Og som jeg formedelst min store Svaghed ey selv kand, som jeg gerne havde ynsket, Comparere for Retten..." beder han enkedronningens forvalter på Dronninglund Sr Hans Jacobsen Mallings om at tage sig af det hermed nødvendige. - Det er underskrevet *Sundbye, den 17. dec. 1711.* I. M. v. Hausen.

¹ Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær 1-11.

² Dueholm, Ørum og Vestervig Amter: Landeværns Rulle 1701-1709. Portion- og Excercer Rulle 1701. Hoved- og Lægs Rulle 1733.

³ Personalhistorisk Tidsskrift VI, 196 (C. Klitgaard).

⁴ Hirsch: Officerer i den danske og norske Hær.

⁵ Landstings Skøde- og Panteprotokol 1717-20, s. 145-171.

v. Hausen overlever altså sin sygdom i 1711-12, og der kan i 1730 ikke være nogen tvivl om, at det er sønnen, der er enearving efter ham.

Selv om forberedelserne til begravelsen først omtales et stykke inde i det lange skiftebrev, vil det være mest praktisk at nævne det her. Kaptajn v. Hausen hører i følge sin stilling og sin ejendom til det lidt højere lag, og han får følgelig en pæn begravelse. Der købes ind i ret store måder, både til udstyr af kisten - et par hørgarns lagener til kistens inderklædning -, stuerne osv., plader til vokslys med adeligt våben⁶), sort baj, sort flor, hundreder af sorte søm osv.

Til begravelsesgildet købes der ind i Nykøbing, ikke på én gang, hvad man skulle synes var det mest praktiske, men flere dage, i småportioner, navnlig krydderier og lignende; der er jo ikke langt til Nykøbing, og et ridt derind lader sig hurtigt ordne.

Der er regning på ½ td. smør, 2, 2, 2 og 6 potter fransk brændevin (cognac), i forhold til hvad man ofte kan finde af brændevin ved begravelser er det ikke overvældende. Men der er fransk vin, købt ad fire gange: 40, 4, 38 og 37 potter. De store tal er tre ankres indhold. Af tobak er der i tre indkøb skaffet 5 pund samt 2 dusin piber.

Af krydderier o. lign. bruges der mange slags: nelliker, safran, cardemomme, svesker, mandler, rosiner, corender, canel, muscat, succat, ingefær, peber, ”augurker”, tyttebær, Lyneborg salt, amdam, risengryn, eddike, kandis, flere gange: en top sukker.

40 potter fransk vin koster 7 rdl. 3 mk., en top hvid sukker 1 rdl. 3 mk. 6 sk., et pund tobak 1 mk. 3 sk., 3¹/₄ al. hvid netteldug 2 rdl. 1 mk. 3 sk. Af 12 lånte glas går det ene i stykker, for de andre betales 6 skill.

Selve skiftesamlingerne har man en del besvær med. Der findes i Dueholm, Ørum og Vestervigs Skifteprotokol 1728-1739 et skifte efter ham, som sammen med referatet af auktionen efter ham fylder fra s. 145 til s. 171. Beretningens begyndelse er værd at høre:

”Ao. 1730 den 9. Augustij blev skiftet efter Sl.

Capitain Hausøn paa Storupgaard sluttet og tilendebragt, efter hvis som da forhen er passeret, saaledes lydende:

Ao. 1730 den 13. Martij var ret 30te Dag efter Velædle og Velbaarne nu Salig Capitain Hausøn paa Storupgaard. Da samme Dag og næst paa følgende har været saa haard et vejerlig med Sne, Knog og Storm, saa til Skifte Administrationen ikke kunde ankomme de udi Thye værende Commiterede eendeel for Vilsunds færgested, for hvilken de har maattet lige, og eendeel for Vinterens Strenghed, som før er melt, samt de besværlige og vanskelige Veies Skyld, som med frygt og fare maa passeres; Men af forbem.te Aarsager først ankomme i Dag Skifteforvalterens Høyædle og Velbr. Hr. Etatsraad og Amt mand Birchenbusches Fuldmægtig Underskrevne Peter Lübecher af Thisted, som gav tilkiende, at Velædle og Velbr. Hr. Major Grevenkop, som til dette Skifte at bivaane var beskikket, har siden sidst afvigte søndag været ganske svag, saa Han ei har kunnet denne sinde

Comparere for at opagte, hvad til Regimentet og Krigstienesten kunde dependere. - Imidlertid er ved denne Samling i Velædle og Velbr. Hr. Lieutenant Hausøns og Sergiant Hausøns deres overværelse bleven forrettet og Indført som følger:”

Tidligere har de ovennævnte samt løjtnant Dixen, der bor i Tøving, været samlet til en foreløbig ordning, hvorefter sergent Hausen, sønnen, skal tage sig af gården foreløbig og forberede begravelsen. Man forseglør døren til det kammer, hvor den sal, kaptajn har haft sine skrifter og dokumenter, ligeledes til det kammer, hvor han har haft sine bøger og ”en deel Krud”.

Dog må fuldmægtigen og officererne åbne den sidstnævnte dør engang før begravelsen” og udtage en deel krud der er nødvendig til begravelsen”. Der skal vel skydes en æressalut over den åbne grav. Desuden medtager man to tønder med øl og noget saltet fisk.

Løjtnant Johann Wilhelm v. Hausen er den broder, der nævnes som arving til halvdelen af kaptajnens ejendele, hvis han skulde dø i sin sygdom. Han er svagelig og får Laurs Bugge på Ejstrup til at optræde ved skiftet som hans fuldmægtigede. - Det kan nævnes her, at da der bliver tale om arv, tilbyder den unge v. Hausen at han vil rette sig efter faderens testamente fra 1711, og han vil dele med farbroderen. Denne, der sidder hårdt i det, tager naturligvis med glæde mod dette kærlige tilbud.

Der er i skiftet optegnet en meget lang liste over indbo af de forskellige slags. Det er en velhavende mands indbo, både hvad møbler, klæder og uventede ting angår. Og det er righoldigt.

Vurderingsmændene må vel have begyndt arbejdet i en stue fra en ende af, og så noteret tingene, efterhånden som de kom til dem. Men i så fald får man det særeste indtryk af anbringelsen af navnlig småtingene - man vil kalde det rod, simpelthen. Man kan ikke lade være at tænke på, at det er en pebersvend, der bor her, en kone ville ikke finde sig i den anbringelse af tingene. Og dog har man ikke på nogen anden måde indtryk af, at han er et rodehoved. Men altså - til listen. Han har f.eks. en mængde punge, vist over en halv snes, ikke anbragt i en skuffe eller lignende, men rundt omkring, og de er af silke, lærred, læder og hvad punge nu laves af. Der er penge i de fleste, tilfældige summer: 21 rdl. 4 mk., 7 Courant Ducater, 1 ”genie”, formodentlig en engelsk guinea, en liden guldpunge, 2 rdl. 1 mk., 18 rdl. 4 mk., 9 rdl. 5 mk. 9 sk., 17 rdl. 4 mk. 2 sk., - og et par tomme punge. Og han har æsker, med knapper, eller tomme, og kræmmerhuse, en tobaksblære med rede penge, en boutelje med noget honning.

Han bruger skrivepapir forgyldt i kanterne.

Selvfølgelig har han fine møbler, og guldting og sølvsager, og tin og messing. Han har et barber tinfad, og en barber dug.

Af billeder nævnes: de franske konger, den tyrkiske kejser, Venus og Adonis, kort over Stralsund, 6 landkort, rids af St. Peterskirken i Rom.

Han har en righoldig samling af klæder, bl.a. en ”mondur”, en uniform, bestående af kjole, vest og bukser, kjolen med gule fløjls opslag. Han har liggende tøj til en ny mondur, det vurderes til 17 rdl. 5 mk. 4 sk. - Han har mellem sit civile tøj bl.a. en vest med 36 sølvknapper til (det lyder usandsynligt, men man har før fundet tilsvarende, endda i skiftet efter en almindelig velstående selvejerbonde).

⁶ Slægten von Hausen havde et våben med en af en løve holdt skrånede, hvori tre seksoddede stjerner; på den kronede hjelm en påfuglefløj med en seksoddet stjerne. Våbenet findes bl.a. på et stykke inventar fra Skinnerup kirke, nu på museet i Thisted, og i rigsarkivets seglsamling.

Han har adskillige medaljer, slået til minde om slag eller om konger eller kongeskifte o. lign.

Man har lige bygget et nyt stuehus til gården, det er endnu ikke saa færdigt, at det er beboeligt, enkelte af de i skiftet nævnte ting er i det nye hus, men det allermeste er i det gamle.

Der er ialt 9 heste og føl, den dyreste står til 16 rdl. Der er 9 stude og en tyr. Køer, kvier og kalve - 11 stk., prisen for de fleste af køerne er sat til 2 rdl. 4 mk. 0 sk. - 9 får med lam og 24 uden lam, 4 væddere. Af svin er der kun 2.

Der er en lang række numre med sengeklæder, en 30 stykker, der er ikke noget at fremhæve der. Det er det sædvanlige: bolster, vadmæl, olmerdug - samt naturligvis både hørdug og blågarn.

Af jordegods er der Storupgård, hartkorn 10-1-3-1. Temmelig god og fornøden bygning, marken i sin fulde drift, ansat med sin besætning af værdi 306 rdl. 5 mk. 4 sk., gård i Lødderup, som Chr. Pedersen bebod 41 rdl. 3 mk. 2½ sk., 1 ager på marken 1 rdl. 0 mk. 4 sk. Ved militæret har han tilgode 229 rdl. 18½ sk. Afregningen er på tysk.

Men efter alt hvad vi finder i Johann Michael von Hausens hjem, er hans bogsamling det mærkeligste, alene ved sin størrelse: han efterlader sig 349 bind. Formodentlig er der ikke nogen privatperson på Mors i 1730, der har tilnærmeligvis så mange.

Det er rimeligt, at omkring halvdelen er på tysk, det er jo både hans modersmål og hans skolesprog. På dansk er der dog 40-50, et par svenske, nogle få hollandske, bl.a. en bibel, 6-8 franske og ca. 25 latinske eller blot med latinske titler.

Adskillige er uden titel, eller blot "en fransk bog", der er ret utydelige imellem. - Prøver man at se efter bøgernes alder, saa viser det sig, at de fleste er forholdsvis nye, udkomne i "de senere år". F.eks. Holbergs "Introduction (til de evropæiske Rigers Historie)", der er fra 1711.

Og Ens forundring bliver ikke mindre, når man ser hvad bøgerne handler om. Den afgjort største gruppe er: andagtsbøger, prædikener, bønnebøger, salmebøger og dermed beslægtede. Af dem er der op mod 70 bd. Hertil kommer 4-6 bd. kirkehistorie, teologiske afhandlinger, diskussioner o. lign. Af bibler eller afsnit af Bibelen er der en halv snes.

Er det så muligt ud fra denne store samling - og sandsynligvis også store læsning - at danne sig et indtryk af kaptajnens indstilling i kristelig eller moralsk henseende? Det synes man det er. En af de rigest repræsenterede i samlingen er tyskeren Johs. Lassenius, 1686-92, f. i Pommern, d. i København som Hauptprediger ved den tyske St. Petri kirke⁷). Han var en stor prædikant, folk fyldte kirken, hans prædikensamlinger og andagtsbøger hørte til de mest læste i den kommende pietistiske tid. v. Hausen har af de mest læste: Perlen Schatz, Himmel Freund, Biblische Weyrauch og et par mere.

En anden af hans foretrukne forfattere er svenskeren Jesper Swedberg, 1653-1735. Han blev biskop i Skara 1702⁸). Han var særdeles kendt og læst. Han betegnes som en mand af gammel svensk fromhed, med noget af en mystisk grundtone, tro på gode og onde magters indgriben

i det enkelte menneskes liv. Han er nok ortodoks i sine synspunkter, men modvillig indstillet over for den skolastiske og stive ortodoksi. Man betegner som hovedsagen for ham: kærlighedens realisering.

Der er intet, der tyder på, at ikke netop i den retning er v. Hausens interesse gået, både i hans indstilling til det kristelige hverdagsliv og hans vilje. Hvad vi ved om ham, modsiger det ialfald ikke. - Der er et lille bundt bøger, som får En til at tænke, at han er i nogen grad med i Swedbergs interesse for det mystiske: Sibylles Weissagungen, Visschers Velbegrundede Beretning mod Signen, Zauber Buch, Luxembourgs Pagt med Fanden, Faustus.

Han har Praxis Pietatis, udgivet af Crüger, hvori findes Poul Gerhards første salmer.

Af Gerhard har han også: Schola Pietatis og Aandelige Sange.

Man kan i hvert fald sige om ham, at selv om hans erhverv er krigen, saa viser hans litteratur ham som en from og tænksom kristen, med tanker ud over sin egen kreds og skæbne.

Han har Hübners Geografi, også en af de kendte. Hübner er forresten den første kendte genealog (tyske fyrsteslægter).

Af Erasmus af Rotterdam har han: Samtale mellem to Kvinder, og om ham: Hans Livs Beskrivelse. - Til det, vi i dag kalder "skønlitteratur" må der regnes en 40 bd. - Claus Narr, Uglspil, Ovidii Metamorphosis, på tysk, 1001 nat, Liebes Geschichte Pompeji und Lucretia.

Om Karl XII er der allerede bøger - han blev skudt 1718 - Lebensbeschreibung, Carl XII in Bender. - At von Hausen har dem, er ikke saa underligt - han har jo da ligget i krig med Karl XII.

Forøvrigt har han da også bind med vejledning i faget: disciplin osv. -

Han har også en ret talrig samling af bøger af historisk art: om dronning Elisabeth, romerske kejsere osv.

Han har også noget om L'Hombre Spil. - I det hele taget får man jo igennem alt dette indtryk af også et belæst menneske.

Der holdes auktion over hans ejendele. Gården købes af Christian Kloumand af Thy for 169 rdl. som højstbydende. - Sønnen, der oftest kaldes Johann Michel, køber en del møbler, brugsgenstande, skilderier, tinsager, og Ny Testamente og Salmerne. - Blandt køberne til bøgerne er omegnens præster, andre købere er fuldmægtig Lübecher, kapt. Ring, Damsgård, major Grevenkop, Bugge på Ejstrup.

Sønnen Johann Michael, som sagt oftest Johann Michel, er født i Dronninglund 1704. Ved skiftet efter faderen nævnes han som sergent, og det er ham, der nu tager sig af gården og sørger for faderens begravelse. Han har Feggeklit gård i fæste, ejeren er Søren Byrgesen i Nykøbing. Han køber en gård i Alsted af Niels Josefsen, der bor i Vestergård. Han er gift, men vi kender ikke hans kones navn, hun er vistnok død førend manden.

4. 6. 1747 red Johann Michel på et ærinde til Søndergård i Øsløs i Han Herred. Han red over fjorden, hvad men så tit gjorde, og hestene var vant til det. Men da han den nat red hjem, er der sket det, at han på en eller anden måde er kommen fra hesten og er druknet. Man fandt dagen efter hesten, med sadel og bidsel på, hos de andre heste. Men først mandag 12. juni kom "Søren Nielsen og Poul Sørensen, begge af Ejerslev. . . for at syne

⁷ Salmonsens Leksikon.

⁸ Salmonsens Leksikon.

og besigtige Johann Michael Hausens døde Legeme som denne Dags Morgen var funden udi fjorden ved Feggeklit i færgeløbet”.

”For Resten kunde de med sand færdighed give det Sahl. Menniske det Skudsmaal, at han levede et ædrueligt og christeligt Levnet”⁹).

Johann Michel havde tre børn¹⁰):

1. Sidsel Marie Johann Michelsdatter, f. o. 1735, d. 1812, g. m. Ole Sejersens Leth i Tøving. Hun bor sidst i et hus, der tilhører hendes broder, købmand Klitgaard i Århus.

2. Christen Johansen, f. o. 1738, d. 6. 5. 1805. Han giftede sig med enken i Klitgård i Fårtoft, Sundby sogn, kaldtes herefter Klitgaard. 7 børn.

3. Poul Chr. Johansen, f. o. 1740, d. i Århus 1809. Forpagter af Ballegård i Vejerslev, købte Galtrupgård. 1773 er han købmand i Århus, nævner sig da Poul Johansen Klitgaard.

Broderen, Johann Wilhelm von Hausen, synes at være en tre år ældre end Johan Michael. Han er vel fulgt med broderen ind i dansk krigstjeneste. Han er løjtnant i Jerslev kompagni 1709, i Børglum kompagni 1712, han får sin afsked 1725, velsagtens på grund af svaghed, dør 1733, begravet i Skinnerup¹¹). Han var gift med Else Axelsdatter Bjørn, præstedatter fra Børglum, af den Bjørn-slægt, der også kalder sig Ursin¹²). De havde en søn Frederik Leopold v. Hausen, der blev degn i Bjergby i Vendsyssel. Moderen Else Axelsdatter søger om tilladelse til at sidde i uskiftet bo¹³).

Det er vel muligt at finde efterkommere af von Hausen-slægten på Mors og andet sted endnu.

Kilder og noter:

Kirkebogen i de betræffende sogne.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1967, side 444-455).

---

⁹ Morsø herreders tingbog 1747, Juni.

¹⁰ P. Filtenborg: Sejer Olesen Leth og hans Slægt, s. 69.

---

¹¹ C. Klitgaard: Vendsysselske Præstefamilier, s. 70.

¹² Wibergs Præstehistorie (Bjørn - Børglum).

¹³ Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol, 1727-31, s. 590.